

2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Fatma SARIASLAN*

Özet

2000'li yıllarda Türkiye'nin İran ile olan ilişkileri, ilişkilerin daha ziyade askeri ve siyasi çerçevede belirlendiği 1990'ların aksine, ekonomik ve ticari dinamikler çerçevesinde şekillenmiş; siyasi düzlemde artan diyalog ve gelişen işbirliği ekonomik ilişkilere olumlu bir şekilde yansımıştır. 2000'lerde iş çevrelerinin ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki istekliliği, siyasi iradenin yoğun desteği ile birleşmiş; bunun sonucunda ekonomik ilişkiler dikkat çekici bir biçimde artmıştır. Çalışmada 2000'li yıllarda Türkiye'nin İran ile ekonomik ilişkilerinde yaşanan bu dönüşüm ve ilerleme, Türkiye'nin "ticaret devleti(trading state)"ne dönüştüğü yönündeki kavramsallaştırma çerçevesinde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran-Türkiye İlişkileri, Ticaret Devleti, Dış Ticaret, Dış Politika

THE ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY-IRAN IN THE 2000s

Abstract

Turkey's relations with Iran has transformed into a more economic and commercial form in 2000's on the contrary to the relations of the 1990's that were carried out in a military and political sense; the dialogues moving forward in the scope of politics and the developing cooperation have taken a positive part in the economic relations. In 2000's, the eagerness of the bussiness people to develop the economic relations has been backed up by the strong support of the politicians; as a result, the economic relations have shown a notable increase. In this work, the improvement and the transformation in Turkey's relations with Iran in 2000's has been discussed on the basis that Turkey has gained a new identity " a trading state".

Keywords: Iran-Turkey Relations, Trading State, Foreign Trade, Foreign Policy

---

* Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

“Ticaret Devleti” Olarak Türkiye

İlk olarak Richard Rosecrance¹ tarafından kullanılmış olan “ticaret devleti” kavramı, yakın bir zamanda siyaset bilimci Kemal Kirişçi tarafından Türk dış politikasına uyarlanmıştır.² Ticaret devleti, dış politikayla ticaretini birlikte sürdüren, ekonomik dinamiklerle dış politikasını şekillendiren devlet anlamına gelmektedir. “Ticaret devleti” niteliğindeki devletler kaba kuvvete ve askeri kapasitelere dayanan ülkelerin aksine ekonomik anlamdaki karşılıklı bağımlılığın dış politikalarındaki önemine atıf yaparlar. Bu devletler için ulusal çıkarlar dar anlamda tanımlanmış ulusal güvenlik kaygılarıyla belirlenmeyip; ticaret, ihracat piyasalarının genişletilmesi ve doğrudan dış yatırım gibi ekonomik öncelikler de aynı ölçüde önem taşımaktadır.

Özellikle 2000’li yıllar boyunca ticaret devleti kavramı Türkiye’nin - başta yakın çevresindeki ülkeler olmak üzere- ülkelerle yürüttüğü yakınlaşma siyasetini tanımlamak için kullanılmaktadır.³ Bu kavramsallaştırma esasen iki ülke arasında yakın ilişkiler kurulmasının ticaret hacmini de arttıracacağı böylece ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın artacağı varsayımı üzerine dayanmaktadır. Dış politika yapıcılarının kavramı doğrudan kullanmamış olsalar da bu kavramı destekleyecek bir perspektifle dış politikaya bakmaktadırlar. Nitekim Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun “Türkiye’nin yakın çevresinde derinlik kazanmasının en önemli aracı karşılıklı ekonomik bağımlılıktır” tezini çıkış noktası olarak alan dış politika yaklaşımı, Türkiye’nin bölgesinde “derinlik kazanmasının aracı olarak”, askeri ya da siyasi etkiyi değil, temelde “ekonomik etkiyi” belirleyici olarak görmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım, özel sektörü dış ticaret -özellikle de ihracat- faaliyetleri çerçevesinde dış politikanın temel aktörleri olarak sunmakta ve ekonomik olarak karşılıklı bağımlı olan ülkelerin sorunlarını daha kolay çözecekleri ve çatışma temelli politikalardan uzaklaşacakları varsayımı üzerine temellenmektedir. Bu haliyle güvenlik anlayışına dayalı dış politikadan, politik ekonomi araçlarının ön plana çıkarıldığı ve ekonomik karşılıklı bağımlılık ilkesine dayanan bir dış politikaya geçiş perspektifi gözlemlenmektedir.

1990’lı yıllarda karşılıklı ekonomik bağımlılık ve diplomatik diyalogdan ziyade bölgeyi etkisi altın alan sıfır toplamlı oyun ve aracılı siyasetin bir parçası olan Türkiye, 2000’li yıllarda çatışmanın yerine yeni ve pozitif bir işbirliği dilini kullanıma sokmuştur. Türkiye’nin özellikle son yıllardaki ekonomik gelişimi ve küresel ekonomiye entegrasyonu, dış

---

¹ Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, New York, Basic Books, 1986.

² Kemal Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, *New Perspectives on Turkey*, No. 40, 2009, ss. 29–57.

³ Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, ss. 29–57.

politikasını ticaret ve ekonomik dinamikler ile şekillendiren bir devlet kimliğine dönüşmesini hızlandırmıştır. 1980’li yıllarda ilk temelleri, ithal ikame stratejisini bırakıp ihracat odaklı büyüme stratejisini benimseyen Turgut Özal tarafından atılmaya çalışılan “ticaret devleti” 1990’larda kesintiye uğramış, 2000’li yıllarda sağlanan siyasi istikrarla tekrar canlanma imkânı bulmuştur. Her ne kadar AB ile Gümrük Birliği anlaşması 1995 sonunda imzalanmış olsa da bu geçişi pekiştirmek için akdedilen bir dizi serbest ticaret anlaşması ancak 2000’li yıllarda imzalanabilmiştir.⁴

Türkiye’nin bölgede yatırım ve ticari faaliyetler ile görünür hale gelerek “ticaret devleti”ne dönüşmesi sadece tek bir dinamikle açıklanamamakla birlikte, büyük ölçüde 2002’den sonraki siyasi istikrar ortamı ile ilintilidir. Bu istikrarın getirdiği ekonomik dönüşümle birlikte Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla son 10 yılda yüzde 234 artarak, 2011 yılında 772 milyar doları bulmuş ve Türkiye 30 OECD ülkesi arasında 16. büyük ekonomi haline gelmiştir. Türkiye 2012 yılının ilk dokuz ayında ise yüzde 2,6 büyümüştür. 2001’de 2.905 dolar olan kişi başı milli gelir 2011 yılında 10.576 dolara çıkmıştır. Aynı dönemde ihracat da önemli ölçüde artmış, 2000’de 28 milyar dolar iken 2011’de 135 milyar dolara, 2012 yılında ise (Orta Vadeli Programda öngörülen değeri aşarak⁵) 151 milyar 860 milyon dolar olmuştur. Yaklaşık 152 milyar dolarlık ihracat ile 2011 yılında binde 7,4 olan Türkiye’nin dünya ihracatından aldığı pay, 2012 yılında yaklaşık binde 8,2’ye yükselmiştir. 2012 yılı 11 aylık TÜİK verileri baz alındığında, toplam 66 ülke/bölgeye ihracat rekoru kırılmıştır. 2012 yılında 243 Ülke ve Gümrük Bölgesine ihracat

---

⁴ Bugüne kadar, AB üyelikleri nedeniyle STA’ları feshedilen 10 adet Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi hariç, 19 ülke ile STA imzalanmıştır: EFTA, İsrail, Makedonya, Hırvatistan, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye (Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır. Askıya alma kararı için tıklayınız), Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Lübnan, Morityus ve Güney Kore. Söz konusu STA’lardan, Lübnan, Morityus ve Güney Kore ile imzalanan Anlaşmalar dışındaki STA’lar halihazırda yürürlükte bulunmakta olup, bu üç ülke ile imzalanan anlaşmalar taraflarca iç onay sürecinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe girecektir. STA müzakeresi yürütülen veya müzakerelere başlanması yönünde girişim yapılan 21 ülke (Ukrayna, Libya, Seyşeller, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cezayir, Meksika, Malezya, Ekvator, Moldova, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kolombiya, Faroe Adaları, Endonezya, Peru, Hindistan, Japonya, Vietnam, Kosova, Kanada ve Gana) ve 5 ülke grubu (Körfüz İşbirliği Konseyi, MERCOSUR, ASEAN, Orta Amerika Topluluğu, CARIFORUM) bulunmaktadır.

⁵ Orta Vadeli Programa göre 2012 yılında ihracat hedefi 148,5 milyar dolardı. Daha sonra bu rakam 149,5 milyar dolar olarak revize edilmiştir. Orta Vadeli Program’da 2013 ihracat hedefi ise 158 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Türkiye İhracatçılar Meclisi’nin 2013 yılı hedefi ise 160 milyar dolardır. Bkz. Türkiye İhracatçılar Meclisi, “İhracat 2012 yılını da tarihi rekorla tamamladı: 151.9 milyar dolar/ Büyükekşi: İhracatçıya güvenin Türk Malı damgasını tüm dünyaya vuralım”, (<http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-ihracat-2012-yilini-da-tarihi-rekorla-tamamladi-1518-milyar-dolar-buyukeksi-ihracatciya-guvenin-turk-mali-damgasini-tum-dunyaya-vuralim.html>), (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013)

gerçekleştirilmiş; Mikronezya Federe Devletleri ve Nauru haricindeki tüm ülkelere ihracat yapılmıştır.⁶

Türk ekonomisinin dönüşümü ve yeni yönelimi, yaratılan ticaret imkânlarının muhafaza edilip arttırılmasını isteyen yeni bir siyasi taban yaratmakla kalmamış, bu ekonomik gerçekliği de dikkate alan yeni dış politikanın da geniş ölçüde kabullenilmesini sağlamıştır. Kirişçi'nin de belirttiği gibi, “bu ekonomik gerçekliğin ve dış ticaretin artmasının, istihdam, büyüme, yatırımlar, vergi gelirleri ve Türkiye’de refah oluşumu üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Böylelikle bu durum, hükümetin yanı sıra ordu ve Dışişleri Bakanlığı gibi klasik anlamda dış politika üretenlerin de karar mekanizmalarına kaçınılmaz olarak sirayet etmektedir.”⁷ Türk dış politikasının belirlenmesi sürecinde geleneksel bir biçimde -özellikle de 1990’lı yıllarda- etkin olan Dışişleri Bakanlığı⁸ ve ordu gibi kurumlarda yaşanan dönüşümün yanı sıra, bazı kurum ve kuruluşların dış politika yapım sürecinde öne çıkmaları söz konusu olmuştur. Bunlardan özellikle Dış Ticaret Müsteşarlığı⁹ (Ekonomi Bakanlığı) özellikle Dış Ticaretten Sorumlu Eski Bakan Kürşad Tüzmen ve Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan önderliğinde Türk dış politikasının ekonomik ve ticari boyutuna şekil veren en etkin kurumlardan biri olarak öne çıkmıştır. 2010-2013 yılları arasında Ekonomi Bakanlığı koordinasyonunda ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)¹⁰ ve İhracatçı Birlikleri organizatörlüğünde çeşitli sektörlerde 142 ticaret heyeti düzenlemiş, sadece 2012 yılında 46 alım heyeti programı gerçekleştirilmiştir.¹¹

Son yıllarda Türkiye’nin dış ticareti artan ekonomik potansiyelinin bir uzantısı olarak şekillenmekte ve dış politikanın yapımında ticaret kaygıları yani yeni pazar bulma, yeni müşteri bulma ve bu müşterileri kaybetmeme kaygıları ön plana çıkmaktadır. Türkiye’nin ticaret ve ekonomik dinamikler ile dış politikasını şekillendiren devlet olarak meydana çıkmasının en önemli göstergesi komşuları ile olan ekonomik ilişkileridir. Türkiye, çerçevesi büyük ölçüde Davutoğlu tarafından çizilen “komşularla sıfır sorun” stratejisi

---

⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, 2012 Yılı İhracat Rakamlarını Değerlendirdi”, (<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=gundem&kat=CF702B04-D8D3-8566-45209E35C619A72C&icerik=DAA37A7B-BD87-5AF8-0C7850CC9864731C>), (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2013)

⁷ Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, s.48.

⁸ Türkiye’nin 2008 yılında dünyanın 172 yerinde dış temsilciği varken, 2012 yılında bu sayı 209’a yükselmiştir. 2000 yılında 1400 olan diplomat sayısı ise 2012’de ancak 2100’e çıkmıştır.

⁹ 2011 yılında yapılan düzenleme ile Ekonomi Bakanlığı olarak yapılandırılmıştır.

¹⁰ TİM, Türkiye çapında faaliyet gösteren 60 İhracatçı Birliğini, 26 ihracatçı sektörü, ihracatçılara ve İhracatçı Birlikleri’ne hizmet veren 13 Genel Sekreterliği temsil eden çatı kuruluşudur.

¹¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, (<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=326AA810-D8D3-8566-4520F1426BA2974A>), (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013)

aracılığıyla bölgede daha aktif dış (ticaret) politika(sı) yürütmeye başlamıştır. Nitekim Türkiye'nin sınırı olan ülkelerle ticaret ve yatırım bağlantıları herhangi bir diğer devletle ya da bir grup devletle olan bağlarından çok daha hızlı gelişmiştir. Türkiye'nin yakın komşularıyla 1991'de 4 milyar dolar olan ticaret hacmi 2001 yılında 12 milyar dolara, 2011'de ise 90 milyar dolara ulaşmış, 2012'de ise 100 milyar doları aşmıştır. 2001 yılından bu yana Türkiye'nin komşularına yönelik ihracatı toplam ihracatının iki katı fazla artış göstermiştir. Diğer bir deyişle aynı dönemde Türkiye'nin toplam ihracatı yaklaşık 10 kat artarken, komşularına yönelik ihracatı yaklaşık 5 kat artmıştır. AB'ye yönelik ihracat ise ancak 3,4 kat artmıştır. Yine aynı dönemde Türkiye'nin komşularına ihracatının tüm ihracatındaki payı ise yüzde 17'ten yüzde 26'ya yükselmiş, AB'nin payı ise %56'dan % 39'a düşmüştür.

Türkiye'nin Komşularına Yönelik İhracatı (milyon dolar)

Ülkeler	2001			2012		
	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İthalat	Toplam
Yunanistan	476	266	742	1.403	3.540	4.943
Bulgaristan	299	394	693	1.682	2.754	4.436
Romanya	392	481	873	2.497	3.236	5.733
Ukrayna	289	758	1.047	1.831	4.393	6.224
Rusya	924	3.436	4.360	6.683	26.620	33.303
Gürcistan	144	127	271	1.254	180	1.434
Azerbaycan	225	78	303	2.587	340	2.927
<i>İran</i>	<i>361</i>	<i>840</i>	<i>1.201</i>	<i>9.923</i>	<i>11.965</i>	<i>21.888</i>
Irak	0	0	0	10.830	149	10.979
Suriye (*)	281	463	744	503	67	570
Mısır	421	92	513	3.681	1.342	5.023
İsrail	805	529	1.334	2.330	1.710	4.040
Toplam	4.617	7.464	12.081	45.204	56.296	101.500
AB	17.546	19.823	37.369	59.241	87.446	146.687
ABD	3.126	3.261	6.387	5.615	14.131	19.746
Nihai Toplam	31.334	41.399	72.733	152.561	236.537	389.098

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

(*) Suriye'ye yönelik 2011 yılı ihracatı 1.610 milyon \$, ithalat 337 milyon \$.

Türkiye'nin ekonomik dönüşümü, “karşılıklı bağımlılık” yaklaşımının Türk dış politikasının bir aracı olarak kullanılmasına imkân sağlamaktadır.

Karşılıklı bağımlılık Türk ihracatı ve girişimcileri için yeni piyasalar açmakta ve bu piyasaları sürdürebilmektedir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ekonomik anlamdaki karşılıklı bağımlılığın özellikle Ortadoğu’da “düzen” sağlanması için öneminin altını çizmiş ve bu düzenin “izole edilmiş ekonomilerin olduğu bir atmosferde sağlanamayacağını” belirtmiştir.¹² Türkiye bölgesel ticareti, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmek için sürekli ve sürdürülebilir ekonomik gelişmenin önemli bir aracı olarak görmektedir. Nitekim Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatı 2012 yılında yüzde 12 artmış, Ortadoğu’nun ihracattan aldığı pay yüzde 17,8 olmuştur.¹³

Ülkelere Göre Dış Ticaret Hacmi ve Dengesi (*)

2012 (Milyon Dolar)								
		İHRACAT	İTHALAT	HACİM			DENGE	
Sıra	ÜLKELER	2012		2011	2012	Pay (%)	2011	2012
1	Almanya	13.132	21.400	33.818	34.532	9,68	-8.291	-8.268
2	Rusya	6.683	26.620	26.893	33.303	9,34	-15.917	-19.937
3	Çin	2.833	21.295	22.140	24.129	6,76	-17.696	-18.462
4	İran	9.923	11.965	14.886	21.887	6,14	-8.390	-2.042
5	A.B.D.	5.615	14.131	18.477	19.746	5,54	-10.430	-8.516
6	İtalya	6.376	13.344	19.533	19.720	5,53	-4.918	-6.969
7	Fransa	6.202	8.590	14.814	14.792	4,15	-2.287	-2.388
8	İngiltere	8.701	5.629	12.733	14.330	4,02	2.122	3.071
9	B.A.E.	8.177	3.597	4.826	11.774	3,30	1.791	4.581
10	Irak	10.830	149	7.456	10.980	3,08	7.305	10.681
TOPLAM		152.561	236.537	342.677	356.733	100	-97.818	-76.767

(*) Sıralama dış ticaret hacmi paylarına göre yapılmıştır.

¹² Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 396.

¹³ Türkiye İhracatçılar Meclisi, “İhracat 2012 yılını da tarihi rekorla tamamladı: 151.9 milyar dolar/ Büyükeksi: İhracatçıya güvenin Türk Malı damgasını tüm dünyaya vuralım”, (<http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-ihracat-2012-yilini-da-tarihi-rekorla-tamamladi-1518-milyar-dolar-buyukeksi-ihracatciya-guvenin-turk-mali-damgasini-tum-dunyaya-vuralim.html>), (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013)

Türkiye-İran İlişkileri

Türk-İran ilişkileri tarihin en köklü uluslararası ilişkilerini teşkil eder. Türk tarihinde bu kadar geniş bir zaman zarfında bu kadar yoğun ilişki sürecinde devam edegelen ikinci bir ülke yoktur. Bu ilişkiler tarihin çok eski dönemlerine dayanmaktadır. Davutoğlu bu iki ülke arasındaki tarihi birikimi çarpıcı bir kıyas ile ortaya koyarak, Türkiye-İran sınırının tarihinin (1639 Kasrı Şirin) bile ABD'nin tarihinden (1774) ve Alman birliğinin sağlanmasından (1871) daha eski olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴

Her iki ülkede de yeni bir dönemin başladığı 1920'leri milat olarak alırsak, bu tarihten 1979 İran Devrimine kadar iki ülke arasındaki ilişkileri kabaca iyi ilişkiler dönemi olarak nitelendirebiliriz. Bu dönemde, Türkiye ve İran benzer dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Bu kapsamda 1926'da ve 1932'de iki ülke arasında 'Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması' imzalanmıştır. 1937 yılında da Afganistan ve Irak'ın da dahil olduğu Sadabad Paketi'ni oluşturmuşlardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra her iki ülke de Batı ile ittifak politikasını izlemişlerdir. Bu dönemde İran ve Türkiye, Pakistan'ı da yanlarına alarak Merkezî Anlaşma Organizasyonu'nu (CENTO) ve bu bölgede ilk bölgesel ekonomik işbirliği örgütü olan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği'ni (RCD) kurmuşlardır. Özetle, 1979 İran Devrimi'ne kadar ikili ilişkiler benzer dış politika ilkeleri doğrultusunda oldukça iyi seyretmiştir.¹⁵

1979 İran İslam Devrimi'nden günümüze iki ülke ilişkilerinde ise kabaca üç dönemden bahsedilebilir. İlk dönemde Türkiye doğrudan İran'ı hedef almadan mesafeli bir politika izlemiş; seküler sistemini bahane ederek ve İran devriminin ihracından korkarak, siyaset alanında İran'dan uzak durmaya özen göstermiş olmakla beraber İran-Irak Savaşı sırasında İran ile ekonomi alanında ilişkilerini geliştirme yollarını da aramıştır. Eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal, İran ile yakın ekonomik ilişkiler kurulmasının Türkiye'nin çıkarına olduğuna inanmış ve tüm dünyanın İran'a cephe aldığı bu dönemde Tahran'ın izolasyonuna karşı çıkmıştı.¹⁶ Nitekim Özal'ın yönetiminde olduğu dönemde RCD, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) olarak canlandırılmış; daha sonra Afganistan ve Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte eski Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan Müslüman ülkeleri de bu örgüte dahil edilmiştir.

İkinci ise 1990'lı yılları kapsayan ilişkilerin döngüsel olarak inişli çıkışlı ama genel itibarıyla sorunlu olduğu dönemdir. Bu dönemde ideolojik faktörlerin yanı sıra ayrılıkçı terör örgütü PKK'nın Türkiye'ye karşı yürüttüğü

---

¹⁴ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, s. 434.

¹⁵ Michael B. Bishku, "Turkey and Iran During the Cold War," *Journal of Third World Studies*, C:16, No:1, Bahar 1999, s.13.

¹⁶ Ramazan Gözen, "Turgut Özal and Turkish Foreign Policy: Style and Vision", *Foreign Policy*, C: 20, No: 3-4, 1996, s.70.

faaliyetler ikili ilişkilerin en hassas noktalarından biri olmuştur.¹⁷ 1990'lı yıllarda İran'ın PKK'yı desteklemesi, Tahran'ın Türkiye'de "İslami fikirleri yaymak istemesi endişesi" ve İran ile Kafkaslar ve Orta Asya'daki rekabet gibi sorunlar Türkiye'nin İran ile ilişkilerini belirleyen temel unsurlar olmuş, Türk dış politika yapıcıları bu sorunları dışsallaştırarak İran'ı suçlamış ve ilişkiler mesafeli kalmıştır.¹⁸

Günümüze kadar uzanan üçüncü dönem ise AB süreci ve reformlar ile özgüvenini kazanan Türkiye'nin komşularla sıfır problem yaklaşımı ile şekillenmekte ve "ticaret devleti" kavramsallaştırması çerçevesinde anlam bulmaktadır. Türkiye'nin, azınlık hakları, ifade, basın ve örgütlenme özgürlüğü, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesi gibi AB kriterlerini yerine getirme çabası Türk siyasal kültüründe, korku politikasından daha açık, özgür ve çoğulcu bir kültüre doğru bir dönüşüm yaratmıştır. Bu dönüşümün olumlu etkileri özellikle sivil-asker ilişkilerinde ve dış politikada görülmüştür.¹⁹ Türkiye bu normalleşme çabaları çerçevesinde, 1990'lı yıllarda teröre destek iddiaları ve karşılıklı rejime müdahale tartışmaları çerçevesinde çok olumsuz bir seyir gösteren İran'a ilişkilerini 2000'li yıllarda hızlı bir şekilde iyileştirme yoluna girmiştir. "Komşularla sıfır problem" ilkesi çerçevesinde, diğer komşu ülkeler ve bölge devletleriyle olduğu gibi İran'la da ilişkilerin işbirliği ve uzlaşma eksenli bir temele oturtulmaya çalışılmasının temel gerekçesi, bu ülkeyle olması gerekenin çok altında kalan ticaret hacminin artırılması suretiyle Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına hizmet etmek ve bu şekilde dış politikanın bir başka hedefi olan "merkez ülke" konumuna gelme yolunda bir adım daha atmaktır. "Kazan-kazan" yaklaşımı açısından bakıldığında, bu yeni işbirliği eksenli ilişki tarzıyla Türkiye'nin yanında İran'ın da fayda sağlaması ve böylece bölgenin bir "işbirliği havzasına" dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Avrupa Birliği'ne benzer şekilde, karşılıklı bağımlılık ilişkisi düzeyinin son derece yüksek olduğu bu "işbirliği havzası"nın oluşturulması bölgede kalıcı barışın sağlanmasının temel şartı olarak görülmektedir.²⁰

---

¹⁷ Ali Nihat Özcan, "İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili bir Manivela: PKK", Avrasya Dosyası, C:5, No:3, 1999, s.327.

¹⁸ John Calabrese, "Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship", British Journal of Middle Eastern Studies, C:25, No:1, 1998, ss.75-94.

¹⁹ Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", (<http://www.bulentaras.com/fp/files/495.pdf>), (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2012), s. 498.

²⁰ Kemal İnat ve İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009", SETA Türk Dış Politikası Yıllığı, 2009, s. 96.

Türkiye – İran Ekonomik İlişkileri

Türkiye-İran arasındaki ticaret hacminde 2000’li yılların başından itibaren ciddi bir artış göze çarpmaktadır. Bunun temel nedeni bu tarihe kadar iki ülke arasında mevcut olan ekonomik ilişkilere eklenen enerji işbirliği unsurudur. Zira hâlihazırda yaklaşık on altı milyar dolar olan ticaret hacminin çok büyük bir oranını enerji alım satımı oluşturmaktadır. Türkiye-İran ekonomik ilişkilerinin 1990’ların sonlarına kadar iki asli unsuru vardır. Bunlardan birincisi ticari ilişkilerdir. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler 1980’ler ve 1990’lar boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. İran-İrak savaşının ve İran üzerindeki Batı ekonomik ambargosunu tesiri ile 1980’li yıllarda Türkiye ve İran arasındaki ticari ilişkilerin hacmi 1,5–2 milyar dolara kadar çıkmış, ancak bu oran 1990’lı yılların başında hızla düşmüştür. Türkiye-İran iktisadi ilişkilerinin ikinci unsuru ulaşım ilişkileridir. Her iki ülke birbirlerinin Asya’ya ve Avrupa’ya uzanan transit yolları üzerinde yer almaktadır ve iki ülke arasında ulaşım ilişkilerinin koordine edilmesi ikili ilişkilerdeki önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. 1980’li yıllarda kurulan Türkiye-İran Karma Ekonomi Komisyonu ve Karma Ulaşım Komisyonu çoğu zaman ilgili bakanların da katılımıyla ve düzenli periyodik aralıklarla toplantılarına devam etmiştir. Ticari ilişkiler ve ulaşım-nakliye meseleleri üzerinde yoğunlaşan Türkiye-İran ekonomik ilişkilerine 1996’da doğalgaz anlaşmasının imzalanması ile yeni bir boyut eklenmiştir; enerji işbirliği. Refah-Yol Hükümeti döneminde²¹, 8 Ağustos 1996’da İran ile imzalanan, Türkiye’nin 25 yıl süre ile yıllık 3 milyar metreküp doğalgaz almasını ve bu rakamı 2007 yılında 10 milyar metreküpe çıkarmasını öngören anlaşma iki ülke ilişkilerinde oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur. İran’a yönelik yaptırım aldığı bir tarihe rastladığı için ABD’nin muhalefetine rağmen anlaşma gecikmeli de olsa Aralık 2001 tarihinde hayata geçirilmiş²² ve İran Türkiye’nin önemli bir doğal gaz sağlayıcısı olmuştur.

İran’dan doğalgaz ithalatının başlamasıyla iki ülke arasında siyasi ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın ortaya çıktığı yeni bir döneme işaret ettiği değerlendirilmeleri yapılmıştır. Bununla birlikte, doğalgaz ithalatının başladığı

---

²¹ Türk basınında çıkan bazı haberler, İran ile enerji işbirliğinin Refah Partisi’nin (RP) koalisyon ortağı olduğu bir hükümet döneminde olmasını ideolojik yakınlaşmayla ilişkilendirmiştir. Oysa RP eski lideri Necmettin Erbakan’dan önce de enerji işbirliği projeleri Dışişleri Bakanlığı’nın gündeminde bulunmaktaydı. Nitekim Türkiye-İran arasındaki doğalgaz ticaretinin başlangıç noktası 1995 yılında iki ülke arasında imzalanan doğalgaz satış mutabakatıyla anılmaktadır. Bu mutabakatla beraber iki ülke arasında bir boru hattı inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu mutabakat 8 Ağustos 1996 tarihinde “NIGC – İran ile Doğalgaz Alım ve Satım Antlaşması” olarak imzalanmıştır. Bkz. Kemal İskit, “Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics”, *Perceptions*, C: 1, No:1, Mart-Mayıs 1996, ss.58-82.

²² Veyssel Ayhan, *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s.436.

Aralık 2001'den beri iki ülke arasında gerek miktar gerekse fiyat konusunda birtakım anlaşmazlıklar yaşanmış²³, ancak tüm bu gerilimlere rağmen Türkiye İran'dan doğalgaz almaya devam etmiştir.

Doğalgaz alanında iki ülke arasındaki bu işbirliğinin yanı sıra 13 Temmuz 2007'de yeni bir mutabakat imzalanmıştır. Mutabakatta varılan işbirliği alanları üç ana projeyi içermektedir²⁴:

- İran ve Türkmen doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması,
- İran'ın, 14 trilyon metreküp rezerve sahip Güney Pars bölgesindeki doğalgaz sahalarından üçünü 'ihalesiz' olarak Türkiye'ye vermesi ve TPAO'nun bu sahalarda yatırım yaparak sahaları geliştirmesi,
- Üretilmesi planlanan yaklaşık 20 milyar metreküplük doğalgazın -İran'ın payı verildikten sonra- bir kısmı Türkiye'nin iç tüketiminde kullanılmak üzere Ceyhan Limanı'na getirilmesi, diğer kısmı da Türkiye-Avrupa Birliği Doğalgaz Hattı'ndan (Nabucco) Avrupa'ya taşınması.

Bu mutabakatın imzalanmasını takiben bir yıl içerisinde ilgili antlaşmanın imzalanması planlanmakla birlikte, bir yılı aşkın devam eden müzakerelerin sonucunda antlaşma imzalama noktasına ulaşamamıştır. 14 Ağustos 2008 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın Türkiye ziyareti sırasında bu antlaşmanın imzalanması beklenmiş ancak bu gelişme gerçekleşmemiştir.

Özetle, ilk mutabakat zaptı sonucunda imzalanması beklenen antlaşma imzalanmamış ancak, 17 Kasım 2008 tarihinde İran ve Türkiye arasında ikinci önemli mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu mutabakata göre aşağıdaki hususlar üzerinde fikir birliği sağlanmıştır:

- Türkiye, daha önceki mutabakatta sözü geçen Güney Pars'ın 22, 23 ve 24. fazlarında yaklaşık 12 milyar dolarlık bir yatırım yapacak ve buradaki doğalgaz sahalarının geliştirilmesinde ortak olacak,
- Bu fazlardan çıkarılacak doğalgazın % 50'si Türkiye satılacak, kalan kısmı ise Türkiye rotası üzerinden Avrupa'ya ihraç edilecek,
- Türkmenistan doğalgazı İran üzerinden Türkiye'ye taşınacak.

---

²³ 2002, 2003 ve 2004 yıllarında fiyatla ilgili anlaşmazlıklar, 2005'te teknik nedenler, 2006'da soğuk hava, 2007'de İran ile Türkiye arasındaki boru hattında meydana gelen PKK ve PJAK kaynaklı patlamalar, 2008'de Türkmen gazının İran'a iletilmesinde yaşanan aksama, nedeniyle İran'ın iç talebe cevap vermek kaygısı sebepleriyle İran'dan Türkiye'ye gaz temininde kesintiler yaşanmıştır. En son Ekim 2012'de boru hattında meydana gelen ve sebebi kesinleşmeyen patlama nedeniyle gaz kesintisi yaşanmıştır. Bkz. BBC Türkçe, "Boru Hattında Patlama: İran'dan Türkiye'ye Gaz Akışı Kesildi", 08.10.2012, (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/10/121008_iran_pipeline.shtml), (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2013)

²⁴ Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, "Türkiye İran Enerji İşbirliği ve Etkileri", Temmuz 2007, s.2.

Bu mutabakatın öncekinden farkı, daha kapsamlı olması, teknik konuların mutabakata dâhil edilmiş olması ve daha da önemlisi bahsi geçen üç fazdan çıkarılacak doğalgazdan Türkiye'ye satılacak oranın artırılmış olmasıdır.²⁵ Tarafların açıklamalarına göre bir yıl zarfında hayata geçirilmesi planlanmasına rağmen, bahse konu mutabakat bir yıl sonra ancak 3 ay süre ile uzatılabılmıştır. 26-28 Ekim 2009 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında bir heyetin İran'a yönelik resmi ziyareti sırasında, Kasım 2008'de doğalgaz alanında imzalanan Mutabakat Muhtırası'nın süresini 3 ay uzatan yeni bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Ayrıca Güney Pars Sahasındaki daha önce Türkiye'ye tahsis edilmiş olan sahaların daha zengin diğer sahalarla değiştirilmesine yönelik ortak çalışma grubu kurulmasına karar verilmiştir.²⁶ Nihai olarak, bu konudaki çalışmaların uzun zaman önce başlamasına ve bu yönde ilk mutabakat zaptının Temmuz 2007'de imzalanmış olmasına rağmen nihai imza hâlâ atılmamıştır.

İki ülke arasındaki dış ticaret verilerine bakıldığında, Ekonomi Bakanlığı 2012 yılı verilerine göre İran 3.407 milyon dolarla ihracatımızda 11'inci sırada yer almaktadır.²⁷ Özellikle Türkiye'nin ticaret hacminde İran'dan doğalgaz ithalatı önemli kalemlerinden birini oluşturmaktadır. İran'ın Türkiye için karşılıklı ticaret kadar önemli bir diğer özelliği de, Orta Asya ülkelerine olan ticaretin İran üzerinden gerçekleştiriliyor olmasıdır.

Türkiye'nin İran'la Dış Ticareti 2000-2012 (Milyon Dolar)				
Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	236	816	1.052	-580
2001	361	840	1.201	-479
2002	334	921	1.255	-587
2003	534	1.861	2.395	-1.327
2004	813	1.962	2.775	-1.149

²⁵ Arzu Celalifer Ekinci, "İran Türkiye Enerji İşbirliği", Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Bilgi Notu, Kasım 2008, s. 11

²⁶ Milliyet, "İran'la gaz anlaşması yine ertelendi", 29.10. 2009, (<http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1155713>), (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2012)

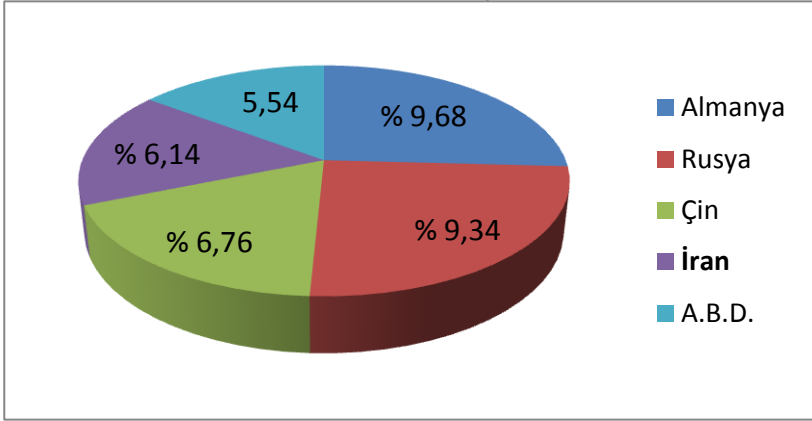
²⁷ Türkiye İhracatçılar Meclisi, "İhracat 2012 yılını da tarihi rekorla tamamladı: 151.9 milyar dolar/ Büyükeksi: İhracatçıya güvenin Türk Malı damgasını tüm dünyaya vuralım", (<http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-ihracat-2012-yilini-da-tarihi-rekorla-tamamladi-1518-milyar-dolar-buyukeksi-ihracatciya-guvenin-turk-mali-damgasini-tum-dunyaya-vuralim.html>), (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2013)

2005	913	3.470	4.383	-2.557
2008	2.030	8.200	10.230	-6.170
2009	2.025	3.406	5.431	-1.381
2010	3.044	7.645	10.689	-4.601
2011	3.590	12.462	16.052	-8.872
2012	9.923	11.965	21.888	-2.042

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

Yukarıdaki Tablo'dan da görüleceği üzere, 2000 yılından itibaren İran'a yapılan ihracat 15 kattan fazla artış göstererek 236 milyon dolardan yaklaşık 10 milyar dolara çıkmıştır. Son iki yılın verilerine bakıldığında ise, İran'a yapılan ihracatın adeta rekor kırarak üç kat artış gösterdiği, İran'dan yapılan ithalatın ise 11,9 milyar dolara düştüğü görülecektir. Böylelikle 2012 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre %36 artarak yaklaşık 22 milyar dolara ulaşmıştır. Aşağıdaki grafikten de görüleceği üzere, İran yaklaşık 22 milyar dolarlık dış ticaret hacmi ile Almanya, Rusya ve Çin'den sonra dördüncü sırada yer almıştır.

İlk Beş Ülke: Dış Ticaret Hacimleri Payları

İki ülke arasındaki dış ticaret verilerine bakıldığında 2008 ve 2012 yıllarında dikkate değer iki sıçrama göze çarpmaktadır. İlki 2008'de Türkiye'nin İran'dan ithalatına, ikincisi ise 2012 yılında Türkiye'nin İran'a yönelik ihracatına ilişkindir.

Türkiye'nin Türkiye ile İran arasındaki dış ticaret hacmi 2008 yılında vardığı 10,2 milyar dolarla sekiz yıl önceki seviyesinin on katına çıkmış, ancak iki ülke arasındaki dış ticarete yaşanan sürekli ve hızlı artış dünya ekonomik krizinin etkisiyle 2009'da devam edememiş, hatta önemli bir düşüş gerçekleşmiştir. 2009 yılında ulaşılan dış ticaret hacmi 5,4 milyar dolar ile sınırlı kalmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin İran'a ihracatında önemli bir değişiklik yaşanmamış, sadece 5 milyon dolarlık bir azalma söz konusu olmuştur. İran'ın Türkiye'ye ihracatında ise düşüş çok büyük olmuş, bir önceki yıla göre 4,8 milyar dolarlık bir azalma yaşanmıştır. İran'dan yapılan ithalatın büyük bölümünün doğalgaz ve petrol olduğu düşünüldüğünde, 2009'da iki ülke arasındaki dış ticaret hacmindeki azalmayı küresel enerji fiyatlarındaki azalmanın yanı sıra Türk imalat sektörünün talebindeki düşüşle de açıklamak mümkündür.

Geçtiğimiz yıl İran'a yönelik sürpriz ihracat artışının arkasında yatan neden ise İran ile Türkiye arasındaki altın ihracatıdır. Bu ihracatın temel gerekçesi de İran'ın Türkiye'ye verdiği doğalgaz karşılığında alacaklarını son ABD yaptırımları nedeniyle transfer edemediği için Türkiye'nin TL olarak yatırdığı bedelleri altına çevirmesidir. Her ne kadar TÜİK, 2012 yılının Temmuz ayındaki bir açıklamasında, İran'a petrol-doğalgaz karşılığı olarak altın ödendiğine dair bir kaydın bulunmadığını açıklasa da²⁸, altın ihracatı hampetrol ve doğalgaz bedelinin ödenmesi amacıyla yapılmış ve takas işlemi olarak değerlendirilerek ihracat olarak kaydedilmiştir.²⁹ Nitekim 2012 yılının Mart ayından itibaren İran'a olan altın ihracatımız, önceki dönemlerle kıyaslanamayacak ölçüde artış göstermiştir. Nitekim TÜİK verilerine göre altın ihracatı 2012'nin ilk altı ayında 5,4 milyar dolara ulaşmış, bunun 4,4 milyar dolarlık kısmı ise İran'a gerçekleşmiştir.³⁰ Bir önceki yılın aynı döneminde İran'a yönelik altın ihracatı ise sadece 54 milyon dolardır. Dolayısıyla iki ülke arasında 2012 yılında ulaşılan 22 milyar dolarlık ticaret hacmine söz konusu altın ticareti katkı sağlamıştır ve İran'la dış ticaret dengesi ciddi anlamda Türkiye lehine değişim göstermiştir. Ancak, İran'ın Türkiye'ye verdiği gaz karşılığında alacaklarını ABD yaptırımları nedeniyle transfer edemediği için uygulanan bu ara çözüm, ABD'nin yaptırımları kıymetli madenleri de

---

²⁸ T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Altın İhracatı İle İlgili Kamuoyu Açıklaması", 31/07/2012.

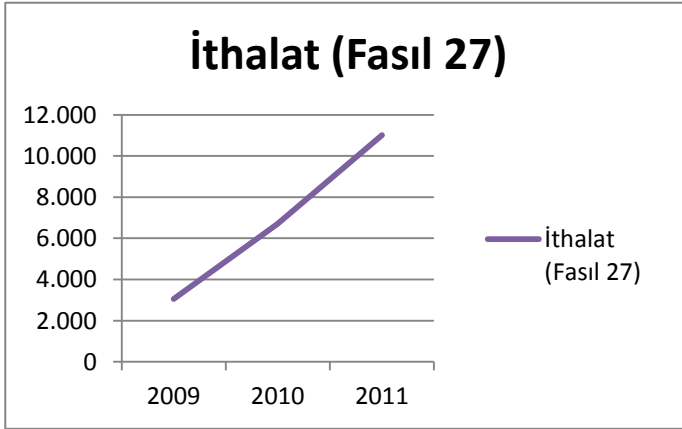
²⁹ Dış ticaret işlemlerinde, peşin ve akreditifli ödemenin yanı sıra bedelsiz, takas gibi çeşitli ödeme şekilleri de mevcuttur. İhraç ya da ithal edilen ürünün dış ticaret istatistiklerine dahil edilmesi konusunda ödeme şeklinin bir rolü bulunmamaktadır. Bu kapsamda takas yoluyla yapılan işlemler de dış ticaret istatistiklerine dahil edilmektedir. Bkz. International Merchandise Trade Statistics: Concepts and Definitions, 2010 (IMTS2010), s. 1.12, (<http://unstats.un.org/unsd/EconStatKB/Attachment508.aspx>), (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2012)

³⁰ T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Altın İhracatı İle İlgili Kamuoyu Açıklaması", 31/07/2012.

kapsayacak şekilde genişletme girişimleri ile işlemez hale getirilmeye çalışılmaktadır.³¹

Öte yandan, 2000’li yıllarda İran’a yönelik ihracat miktarındaki artışın yanı sıra ihrac kalemlerinin çeşitliliğinde de önemli ölçüde artış görülmüştür. Temel ihrac kalemleri değişmemekle birlikte, İran’a yeni ürünler ihrac edilmeye başlanmıştır. Bu dönemdeki başlıca ihrac kalemleri demir, çelik ve demir-çelik ürünleri; motorlu taşıt ve araçları ile traktör parçaları ve aksesuarları, orman ve orman ürünleri, tütün ve işlenmiş tütün mamulleri, cam ve züccaciye ürünleri, dokuma kumaştan oluşmaktadır. 2012 yılında ise yukarıda da değinildiği üzere İran’a yönelik son yaptırımların zoraki olarak yol açtığı altın ihracatındaki artış söz konusu olmuştur. Diğer taraftan, Türkiye’nin İran’dan yaptığı ithalatın yapısında ise çok az değişiklik görülmüştür. 1990’larda %89 seviyelerinde olan İran’dan ithal edilen mineral yakıtlar ve yağlar 2000’li yıllarda %93’e çıkmıştır. GTİP sınıflamasına göre 27’inci fasılı oluşturan mineral yakıtlar ve yağların en önemli alt ihrac kalemlerini petrol (Fasıl no: 2709) ve doğalgaz (Fasıl no: 2711) oluşturmaktadır. Aşağıdaki şekilden de görüleceği üzere, 2009 yılı krizinden sonra 27 fasıl kapsamında İran’dan yapılan ithalatın seyri tekrar ciddi bir artış göstermiş ve 3 milyon seviyesinden 11 milyon seviyelerine ulaşmıştır. Bu durumun en temel nedeni, İran’dan ithal edilen petrol miktarının artmış olmasıdır

(Fasıl 27) İran’dan yapılan İthalat / Milyon Dolar

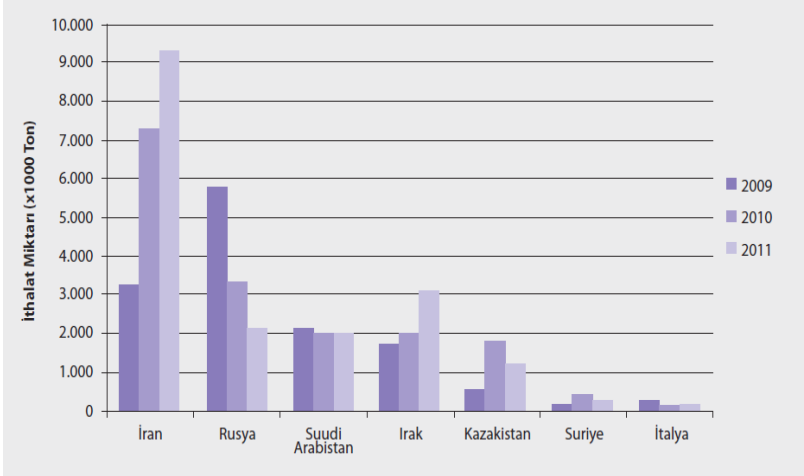

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

³¹ NTVMSNBC, “ABD’den İran’a yeni yaptırımlar”, 01.12.2012, (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25402653/>), (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013)

Nitekim aşağıdaki grafikten de görüleceği üzere, İran'dan yapılan petrol ithalatı miktarı son üç yılda üç kat artış göstermiştir. 2011 yılına gelindiğinde İran'dan yapılan petrol ithalatı toplam petrol ithalatının %51'ini oluşturur hale gelmiştir. 2000'li yılların başından itibaren sürekli artış gösteren bu oran 2008'de %36 düzeyinde iken 2009'daki düşüşle %23'e inmiş, sonra tekrar yükselişe geçmiştir.³²

Ülkelere Göre Ham Petrol İthalatı (1.000 ton)

Kaynak: EPDK, *Petrol Piyasası Sektörü Raporu, 2012*

³² T.C.Enerji Piyasası Denetlene Kurumu, *Petrol Piyasası Sektörü Raporu, Ankara, 2012, Tablo 2.5, s.20*

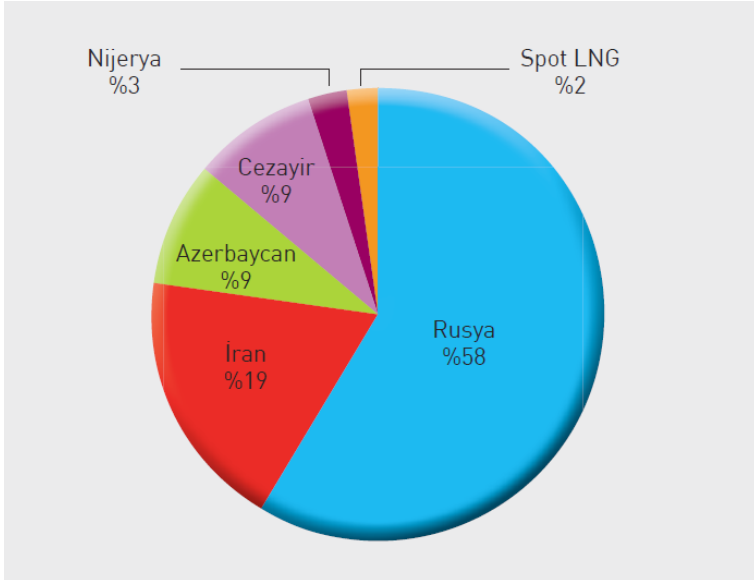
Yıllar İtibariyle İran'dan Doğalgaz İthalat Miktarları (milyon cm³)

Yıl	İran	Toplam İthalat	İran pay %
2005	4.248	26.571	15,99
2006	5.594	30.221	18,51
2007	6.054	35.482	17,06
2008	4.113	37.350	11,01
2009	5.252	35.856	14,65
2010	7.765	38.036	20,41
2011	8.190	43.874	18,67

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası 2011 Yılı Sektör Raporu

Nitekim yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, miktar olarak İran'ın doğalgaz ithalatımızdaki payı giderek artış göstermekte olup, 2011 yılında %19'a ulaşmıştır. Ancak aşağıdaki grafikten de görüleceği üzere her ne kadar İran Rusya'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük doğalgaz tedarikçisi olsa da, doğalgaz ithalatında büyük ölçüde Rusya'ya bağımlık devam etmektedir.

2011 yılı Kaynak Ülkeler Bazında Türkiye'nin Doğalgaz İthalat Miktarları Oranları

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası 2011 Yılı Sektör Raporu

Özetle 2000’li yıllar boyunca, siyasi ilişkilerin gelişimine paralel olarak Türkiye’nin İran’la ikili ticari ilişkileri ciddi bir biçimde artış göstermiştir. Bununla birlikte, bu artış büyük ölçüde İran’dan yapılan petrol ve doğalgaz ithalatına bağlı olmuştur. Böylelikle, giderek artan enerji ithalatı ile Türkiye’nin İran’a olan bağımlılığının arttığı sonucuna varılabilir. Öte yandan giderek artan nüfusu ve enerji ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’nin enerji güvenliğini sağlaması adına stratejik ortaklıklar ve işbirliği alanları yaratmasının zarureti de net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.³³ Bu anlamda, dünyanın dördüncü en geniş ispatlanmış petrol ve Rusya’nın ardından ise en zengin ikinci ispatlanmış doğal gaz rezervlerine³⁴ sahip olan İran gelecekteki talebin karşılanabileceği uygun bir pazar konumundadır. Türkiye’nin doğalgazda önemli ölçüde ithalata ve ithalatta da büyük ölçüde Rusya’ya bağımlılığı düşünüldüğünde, İran’la mevcut enerji işbirliğinin geliştirilmesinin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Ancak İran’la kurulan enerji işbirliğinin de enerji güvenliğinin başlıca unsurlarından olan kaynak ülke çeşitlendirmesi (diversification) ilkesiyle de ters düşmeyecek bir biçimde yapılandırılması gerekmektedir.³⁵ Nitekim aşağıda değinilecek olan İran’a yönelik uygulanan ve kapsamı giderek genişletilen ekonomik yaptırımlar düşünüldüğünde bu husus daha da önem kazanmaktadır.

İki ülke ilişkilerinin gelişiminde dış ticaretin yanı sıra doğrudan yabancı yatırımlar da pay sahibidir. 2000’li yıllar boyunca Türkiye’den İran’a yönelik yapılan doğrudan yabancı yatırımlar toplamı 156 milyon doları bulurken, İran’da Türkiye’ye giren doğrudan yabancı yatırımlar toplamı 122 milyon dolar olmuştur. Bununla birlikte aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, bu dönemde doğrudan yabancı yatırım akımları oldukça düşük düzeyde

---

³³ Türkiye halihazırda (1999 yılında imzalanmakla birlikte henüz devreye girmediği için toplama dahil edilmeyen Türkmenistan anlaşması hariç olmak üzere) üç farklı ülkeden uzun dönemli doğal gaz alım anlaşmaları kapsamında boru hatlarıyla doğal gaz ithalatı gerçekleştirmektedir. Rusya’yla 1986 yılında imzalanan yıllık 6 milyar m³ (plato) miktarındaki ilk alım anlaşmasının ardından, artan tüketim miktarının karşılanabilmesi amacıyla imzalanan diğer alım anlaşmaları kapsamında sırasıyla Rusya (ilave Batı Hattı), İran ve Rusya (Mavi Akım Hattı)’dan doğal gaz alımına devam edilmiştir. 12.03.2001 tarihinde imzalanan alım anlaşması kapsamında 2007 yılından itibaren Azerbaycan’dan da doğal gaz alımına başlanmıştır. Bkz. T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Doğal Gaz Piyasası 2011 Yılı Sektör Raporu, Ankara, 2012, s.32.

³⁴ Energy Information Administration, Country Analysis Briefs: Iran, 21.11.2011, s. 1, (<http://www.eia.gov/emeu/cabs/Iran/pdf.pdf>), (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2013)

³⁵ Türkiye’nin ithal edilen doğal gazın neredeyse yarısını (%48) elektrik üretiminde kullandığı ve bu oranın gelişmiş ülkelerde yaklaşık %26 seviyelerinde olduğu dikkate alındığında, enerji güvenliğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bkz. T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Doğal Gaz Piyasası 2011 Yılı Sektör Raporu, Ankara, 2012, s.69. Türkiye’nin enerji stratejisi ile ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Ahmet K. Han, “Turkey’s Energy Strategy and the Middle East: Between a Rock and a Hard Place”, Turkish Studies, C:12, No:4, 2011, ss. 603-617.

seyretmiştir. İran'dan Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişleri 2000'li yılların ikinci yarısında başlamış ve payı yüzde 0,1'den yüzde 0,6 oranına varacak şekilde giderek artış göstermiştir. Türkiye'den İran'a doğrudan yabancı yatırım çıkışlarına bakıldığında ise inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmekte ve ortalama yüzde 0,7'yi bulmaktadır.

Türkiye-İran Arasındaki Yabancı Sermaye Akımları				
Yıllar	İran'dan Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon \$)	İran'ın Payı %	Türkiye'den İran'a Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları (Milyon \$)	İran'ın Payı (%)
2002	0	0	3	1,2
2003	0	0	3	0,6
2004	0	0	4	0,5
2005	0	0	3	0,3
2006	12	0,1	0	0
2007	3	0	0	0
2008	25	0,2	128	4,9
2009	30	0,5	3	0,1
2010	42	0,6	12	0,7

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

Öte yandan İran'daki Türk yatırımlarının sorunsuz bir biçimde yapılabildiği söylenemez. İki ülke arasında 1996'da imzalanan yatırım anlaşması ancak Nisan 2005'te yürürlüğe girebilmiştir.³⁶ Örneğin İran'daki en büyük havalimanı olan İmam Humeyni Uluslararası Havalimanı'nı yapan TAV Havalimanları Holding buranın işletmesini de üstlenmiş olmasına rağmen havalimanının açılışı tartışmalı başlamıştır. Havalimanının işletmesinin TAV'a devredilmesinden sonra resmi açılış töreninde, TAV şirketinin İsrail ile

³⁶ T.C.Resmi Gazete, Tarih: 25.02.2005, Sayı: 25738, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050225.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050225.htm>, (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2013)

bağlantılı olduğu iddiası ile İran Devrim Muhafızları tarafından ilk uçağa iniş izni verilmemiş ve bu havalimanında iniş yapmakta olan yolcu uçağı Mehrabad Havalimanına doğru yönlendirilmiştir. Sonunda İran Şura Meclisi'nin TAV şirketi ile anlaşmayı feshettikten sonra ancak bu havalimanı resmi olarak iniş ve uçuşlara açılabilmiştir. Benzer bir örneği ise Türk telefon operatörü Turkcell yaşamıştır. Turkcell İran'daki GSM operatörü ihalesi için İran ile sözleşme imzalamış ancak daha sonra ülkede çıkarılan bir yasaya dayanarak, lisans Güney Afrikalı başka bir şirkete verilmiştir.

Yaşanan bu türden sorunlar İran'daki yatırım risklerine ilişkin kaygıları güçlendirmekte ve İran'a yönelik doğrudan yatırımları olumsuz etkilemektedir. Zaman zaman yaşanan bu türden sıkıntılara rağmen iki ülke arasındaki dış ticaret ilişkilerinin gelişiminde özel sektörün payı göz ardı edilemez. 2000'li yılların başlarından itibaren TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi), TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği), TUSKON (Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu) ve ASKON (Anadolu Aslanları İşadamları Derneği) gibi özel sektörü temsil eden kuruluşlar Türk dış politikasının belirlenmesinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmışlardır.³⁷ Denilebilir ki 2000'li yıllar boyunca Türk-İran ilişkileri siyasetçiler ve bürokratların tekelinde olmaktan ziyade, giderek artan bir biçimde kilit ekonomik aktörlerce belirlenir hale gelmiştir.³⁸

Nükleer Faaliyetleri Kapsamında İran'a Yönelik Yaptırımlar ve Türkiye

2002'de İran'ın, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na (Nuclear Nonproliferation Treaty-NPT) taraf olan bir nükleer silaha sahip olmayan devlet (nonnuclear- weapon state: NNWS) olarak birtakım nükleer faaliyetlerini Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) bildirmedeği ortaya çıkınca, İran'ın nükleer programı uluslararası alanda endişelere neden olmuştur. İran'ın nükleer programıyla ilgili endişelerin özü, Tahran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini ve bazı nükleer tesislerini IAEA'nın güvenlik denetimlerine kapalı tutmasındaki ısrarıdır. Haziran 2005'de Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olması ve söylemsel düzeydeki Batı karşıtı tutumu nedeniyle de

---

³⁷ Mustafa Kutlay, "Economy as the 'Practical Hand' of 'New Turkish Foreign Policy': A Political Economy Explanation," *Insight Turkey*, C: 13, No: 1, 2011, ss. 67-88. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için ayrıca bkz. Altay Atlı, "Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy," *Insight Turkey*, C. 13, No:1, 2011, ss. 109-128

³⁸ Ziya Öniş, "Multiple Faces of the 'New' Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique," *Insight Turkey*, C:13, No:1, 2011, s. 55.

süreç ciddi bir boyut kazanmıştır.³⁹ Ahmedinejad uluslararası alanda tepki almasına rağmen uranyum zenginleştirme politikalarına hız kazandırmıştır. İran NPT anlaşmasının 4. maddesinin gereği olarak her devletin barışçıl amaçlı nükleer enerji elde etme konusunda dokunulmaz haklara sahip olduğunu iddia ederek, bu konudaki baskılara boyun eğmeyeceğini göstermeye çalışmaktadır.⁴⁰

Bununla birlikte sorunun diplomatik yollardan çözüme kavuşturulması amacıyla 2006 yılından itibaren İran ve 5+1 ülkeleri (nükleer kapasiteye sahip BM Güvenlik Konseyi beş daimi üyesi ve Almanya) arasında müzakereler devam etmiştir. Ancak müzakerelerinin sonuçsuz kalması üzerine İran yeni yaptırım tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu konuyla ilgili olarak 2006-2010 yılları arasında İran'a yönelik altı ayrı karar almış olup⁴¹ bu kararlardan dördü İran'a yönelik ekonomik yaptırımları içermektedir.

Yaptırım kararlarına ve sürdürülen müzakerelere rağmen sorunun çözümüne yönelik somut bir ilerleme kaydedilemeyince İran'a karşı daha ağır yaptırım kararları gündeme gelmeye başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nden çıkan bu kararı yetersiz gören ABD, tek taraflı olarak, yeni yaptırımları içeren kararlar almıştır. İran nükleer programına karşı en somut girişim Obama Yönetimi'nin İran'ın nükleer silahlanmasının finansmanını sağladığı gerekçesiyle onayladığı enerji ve bankacılık sektörlerini hedef alan 1 Temmuz 2011 tarihli "Kapsamlı İran Yaptırımları" olmuştur. Bu yaptırım paketi sadece Amerikan şirketlerini değil, İran ile iş yapan üçüncü ülkelerin enerji ve banka sektörlerini de kapsama dâhil etmiştir.⁴² Diğer bir deyişle ABD yaptırımları, petrol zengini İran'ın yıllardan beri maruz kaldığı ambargolar nedeniyle geliştiremediği petro-kimya ve rafineri teknolojisini ve diğer ülkelerden karşılamaya çalıştığı benzin ihtiyacını da hedef almıştır. Bu gelişmeler ışığında İran'ın enerji üretiminin daha da düşeceği söylenebilir. ABD Enerji Enformasyon İdaresi (EIA) son dönem yaptırımların ardından yabancı yatırımların azalması sebebiyle ülkenin petrol üretiminin 2012 yılı içerisinde %15 oranında bir düşüşle 3.55 milyondan 3.05 milyona düşeceğini

---

³⁹ İran'ın nükleer heveslerine yönelik uluslararası kınamanın, Tahrân'ın uluslararası silahsızlanma anlaşmalarına yönelik uzlaşmaz tavrından ziyade Batı'nın İran'daki rejime karşı duyduğu antipatiden kaynaklandığını öne süren bir çalışma için bkz. Mahjoob Zweiri, "Revisiting the Iranian Nuclear Dilemma: A Study of 2002-2009 Developments", Ortadoğu Etütleri, Ocak 2010, C:2, No: 2, ss. 35-51.

⁴⁰ Tayyar Arı, Irak, İran, ABD ve Petrol, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s. 376.

⁴¹ 31 Temmuz 2006'da (1696 no'lu karar), 23 Aralık 2006'da (1737 no'lu karar), 24 Mart 2007'de (1747 no'lu karar), 3 Mart 2008'de (1803 no'lu karar), 27 Eylül 2008'de (1835 no'lu karar) ve 9 Haziran 2010'da (1929 no'lu karar).

⁴² Emre İşeri, "Ya İran Nükleer Programı Enerji İçinse? Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Yansımaları", Ortadoğu Analiz, Haziran 2012, C:4, No: 42, s. 59.

öngörmektedir.⁴³ Nitekim İran Petrol Bakanı Rüstem Kasımı'nın raporuna atfen basında çıkan haberlere göre, İran'ın son dokuz ayda petrol satışlarının yüzde 40, petrol gelirlerinin ise yüzde 45 düştüğü anlaşılmaktadır.⁴⁴

ABD için asıl amaç, İran'ın can damarı olan enerji sektörünü ve diğer ülkelerle ticaretini kolaylaştıran bankacılık sektörünü işlemez hale getirmektir. Bunun için ABD, ulusal seviyede aldığı bu ilave yaptırımların en azından müttefikleri ve etki edebileceği diğer ülkeler tarafından da kabul edilmesi konusunda ısrarlı bir politika izlemektedir. ABD'nin bu yöndeki politikaları en başta Avrupa Birliği'nde yansımaları bulmuş ve AB ülkeleri BM Güvenlik Konseyi yaptırım kararlarını kendi mevzuatlarına uyumlu hale getirerek uygulamaya başlamıştır.⁴⁵ ABD, AB'nin yanında İran'la çeşitli seviyelerde ticari ilişkileri olan diğer ülkelerle de işbirliği yaparak İran'ı köşeye sıkıştırmaya çalışmaktadır. Hâlihazırda İran'ın ekonomisi üzerinde önemli hasar yaratan BM Güvenlik Konseyi'nin, ABD'nin ve AB'nin yaptırımları, sadece ilgili ülkelerle sınırlı kalmayıp adeta bir çarpan etkisiyle Avustralya, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerin de İran'a yönelik yaptırımlarına yol açmaktadır.⁴⁶

---

⁴³ NTVMSNBC, "EIA: İran'ın petrol üretimi yüzde 15 düşer", 11.04.2012, (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25339136/>), (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2013)

⁴⁴ BBC Türkçe, 'İran'ın petrol geliri yüzde 45 düştü', 08.01.2013, (http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2013/01/130108_iran_oil.shtml), (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2013). Aşlında İran'ın özellikle 1970'lerden itibaren karşı karşıya kaldığı gelişmeler açısından bakıldığında (1979'da devrimi, Irak ile 8 yıl süren savaş ve savaşın başlamasıyla uygulanan askeri ambargo, savaş sonrasında askeri ambargonun ekonomik ambargoya dönüşmesi ve nükleer çalışmalara karşı kapsamı giderek genişletilerek uygulanan ekonomik yaptırımlar) İran ekonomisinin ağır dışsal şoklar yaşadığı söylenebilir. Ancak son yaptırımlarla birlikte bu durumun çok daha yıpratıcı olduğu görülmektedir.

⁴⁵ İran'la ilgili AB'nin tutumunu ortaya koyan temel metin Avrupa Konseyi'nin 19 Nisan 2007 tarih ve 423/2007 sayılı kararındır. Bkz. Official Journal of the European Union, "Council Regulation (EC) No 423/2007" http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/august/tradoc_146397.pdf, (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2013)

⁴⁶ İran'a uygulanan yaptırımlar arasında, İran petrolü taşıyan gemilerin sigorta edilmesini engelleyen karar da bulunduğu için, bu ambargo Avrupa ülkeleri ile sınırlı kalmamış, Asya'daki dördüncü büyük ekonomi ve bölgedeki en büyük İran petrolü ithalatçılarından biri olan Güney Kore'nin 1 Temmuz 2012'den itibaren İran'dan petrol ithalini durduracağını açıklamasına neden olmuştur. Bkz. BBC Türkçe, "Güney Kore İran'dan petrol alımını durduruyor", 26.06.2012, (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/06/120626_southkorea_iranoil.shtml), (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013). Ayrıca bkz. TRT Haber, "Avustralya, İran'a yaptırımı genişletiyor", 10.01.2013, (<http://www.trthaber.com/haber/dunya/avustralya-irana-yaptirimi-genisletiyor-70321.html>), (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2013); Yoree Koh, "Japan Imposes New Iran Sanctions", The Wall Street Journal, 08.12.2011, (<http://online.wsj.com/article/SB10001424052970203501304577087183253856636.html>), (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2013)

İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin olarak Türkiye'nin pozisyonu pasif bir duruştan, sırasıyla önce yön veren ve sonra da arabulucu bir tutuma doğru eğilim göstermiştir.⁴⁷ Giderek tırmanan krizin çözümüne yönelik bir girişim olarak Türkiye ve Brezilya ortak yürüttükleri diplomatik çabaların sonucunda 17 Mayıs 2010 tarihinde İran'la nükleer yakıt takas anlaşması imzalamışlardır. Tahran Deklarasyonu⁴⁸ olarak adlandırılan bu dokümanda İran yönetimi takas ve depolamanın Türkiye'de yapılması koşuluyla yeni bir anlaşmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Türkiye'nin bu yöndeki arabulucu faaliyeti takip etmekte olduğu ritmik diplomasinin ve çok boyutlu dış politika anlayışının bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Bu girişimle Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde artmakta olan yumuşak gücünün önemli bir ivme kazandığı yorumları yapılmıştır. Bölgesel sorunlara duyarsız kalmayan, komşularının sorunlarını kendi sorunu gibi algılayan ve nihayetinde bölgesel entegrasyonu öngören yeni Türk dış politikasının bu bağlamda önemli bir kazanım elde edeceği beklentisi oluşmuştur. Ancak Tahran Deklarasyonuna rağmen BM'de İran'a ek yaptırım kararının alınması hem İran'ın nükleer sorunu daha da derinleştirmiş, hem de süreç Türkiye açısından beklediği kazanımları elde edememesiyle sonuçlanmıştır. O dönemde Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olan Türkiye, ilgili karara tepkisini “hayır” oyu vererek göstermiştir. Bu oyun ardından Batı medyasında –ve hatta Türkiye’de- Türk dış politikasına ilişkin “eksen kayması” tartışmaları ön plana çıkmıştır. Oysa şu çok açıktır ki, Türkiye'nin bahse konu karara ‘evet’ oyu vermesi onun uzun bir süredir oynamakta olduğu aktif arabuluculuk rolüyle çelişecekti ve bir anlamda kendi politikası ile ters düşmesi anlamına gelecekti. Nitekim New York Times köşe yazarlarından Roger Cohen Takas Anlaşmasının aslında önemli bir fırsat olduğunu fakat ABD'nin bu konuda samimi davranmadığını yazmıştı. Cohen Türkiye'nin bu girişimine BM yaptırımları ile cevap veren Obama'nın Bush'tan bir farkı kalmadığını ima ederek, Davutoğlu'nun kızgınlığını anlaşılır bir durum olarak değerlendirmiştir.⁴⁹

İran'ın nükleer programının Batılı ülkeler tarafından uluslararası bir sorun olarak algılanmasıyla beraber, Türkiye-İran arasında ekonomik ilişkiler, sadece iki ülkeyi ilgilendiren bir husus olmaktan çıkarak ABD ve Avrupa Birliği tarafından da dikkatle izlenen bir konuya dönüşmüştür. Batılı ülkeler,

---

⁴⁷ Bayram Sinkaya, “Turkey and the Iranian Nuclear Issue: From a Passive Stance to the Actual Contributor to the Peaceful Solution?,” ORSAM Dış Politika Analizleri, 03.12.2010, (<http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=323>), Erişim Tarihi: 15.01.2013

⁴⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu”, (http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye_-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa), (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013)

⁴⁹ Tayyar Arı, Yükselen Güç: Türkiye – ABD İlişkileri ve Ortadoğu, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s. 255-256.

İran'ın nükleer programından dolayı uyguladıkları ekonomik yaptırımlar çerçevesinde Türkiye'nin de İran'la olan ekonomik ilişkilerini gözden geçirmesini beklemektedirler. Türkiye ise bu konudaki politikalarını, ekonomik gereksinimleri doğrultusunda şekillendirmeye devam etmektedir. Türkiye uzun vadeli enerji politikasında ve dış ticaret hedeflerinde önemli bir yer işgal eden İran'a yönelik yaptırımlara katılmama yönünde irade ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin İran'la ticari ilişkileri ABD'nin yaptırım kararlarından etkilenme potansiyeli taşımaktadır. Nitekim İran'ın bankacılık sektörü üzerindeki yaptırımlar nedeniyle Türkiye'ye ihraç ettiği gazın bedelini Mart 2012'den itibaren altın olarak alması yaptırımların *by-pass* edilmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç

Türkiye ve İran ilişkilerinde 2000'li yıllarda yaşanan gelişmeyi sistem düzeyinde tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru yaşanan değişimle birlikte “ticaret devleti”nin yükselen bir hâl alması, bölgesel düzeyde ABD'nin Irak'ı işgali ile bozulan dengelerin iki ülkeyi birbirine yaklaştırması ve Türkiye'nin kendi içsel dönüşümleri ile birlikte dış politikasını “komşularla sıfır sorun” ve “komşularla sınırsız ticaret” yaklaşımları çerçevesinde yönlendirmesi ile açıklamak mümkündür. Son yıllarda artan bir biçimde gelişen ikili ticari ilişkiler Türk dış politikasında yaşanan dönüşüm ve Türkiye'nin giderek “ticaret devleti”ne evrilmesi ile bağlantılıdır. 2000'li yıllarda, 1990'lardaki mesafeli ve gergin ilişkiler yerini ekonomik angajmanlar çerçevesinde yakınlaşmaya bırakmıştır. Nitekim 2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen ana konular dış ticaret, yatırım olanakları ve enerji tedariki gibi ekonomik konular olmuştur.

Öte yandan ikili ilişkilerde yaşanan bu olumlu hava geçtiğimiz yılda bölgede ortaya çıkan birtakım gelişmelerden etkilenmiştir. Gerek “Arap Baharı” ayaklanmalarıyla beraber iki ülke arasında -özellikle Suriye ve Irak'ta- görünür bir hal alan sosyo-politik ve stratejik tutum farklılıkları, gerekse Türkiye'nin NATO'nun füze koruma kalkan sisteminin bir parçası olarak füze radar sistemini kendi topraklarına (Malatya/Kürecik) kurulmasına izin vermesi iki ülke ilişkilerinde birtakım olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Türkiye her fırsatta İran'ı tehdit olarak görmediğini ve Türkiye'den bu ülkeye yönelik bir saldırı olmayacağını net bir şekilde ifade ederek muhataplarını radar kararının İran'ı tehdit etmeyeceği yönünde temin etmeye çalışmıştır; ancak İran bu girişimi kendisine tehdit olarak görmeye devam etmiştir. Öte yandan geçtiğimiz yıl Türkiye'deki PKK saldırılarındaki artışlar İran ve Suriye'nin bu örgütü Türkiye'ye karşı desteklemeye başlaması olarak yorumlandı. Türkiye-İran ilişkilerinde gerginlik algısını güçlendiren bir başka gelişme ise “casus krizi” oldu. İranlı ajanların Türkiye'de çeşitli faaliyetlerde bulunduğu ve bir grubun bu gerekçeyle tutuklandığı basında yer aldı.

Ortaya çıkan bu olumsuz hava her iki ülkede de kimi yetkililerin diğer ülkeye yönelttiği eleştirilerle devam etmiştir. Bununla birlikte her iki ülkenin de resmi kanallarından gelen açıklamalar Türkiye-İran ilişkilerinin bozulması yönünde kendilerinin iradelerinin dışında gelişen birtakım çabaların varlığına işaret etmektedir.⁵⁰ Basında çıkan ve ilişkilerin yakın bir gelecekte kötüleşeceği kehanetinde bulunan haberler düşünüldüğünde, yapılan bu açıklamaların çok da haksız olmadığı ortaya çıkmaktadır.⁵¹ Özetle geçtiğimiz yıl bölgesel meseleler, güvenlik işbirliğinin bozulması ve Amerikan yaptırımları nedeniyle soğumaya yüz tutan Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler yine de iki ülke arasında büyük bir krize dönüşmemiştir. Yer yer üst düzey yetkililerin karşılıklı sert açıklamalarına rağmen, iki ülke hükümetleri siyasi düzeyde istişare mekanizmalarını ayakta tutmuş ve sorunları kontrol altına almıştır.

---

⁵⁰ Dışişleri Bakanlığı Ahmet Davutoğlu İran'da 2013 yılı yaz ayında yapılacak seçimleri hatırlatarak son dönemde basında sıklıkla yer alan Türkiye aleyhine yapılan birtakım açıklamaları bu seçim konjonktürü ile ilişkilendirmiştir. Bkz. Zaman, "Davutoğlu: İran'da kontrolsüz çok ses var", 5 Ocak 2013, (http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=54D904797116BB00678AE1DCDAE64EB1?newsId=2036940&columnistId=0) (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2013); İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mehmanperest ise Batı basını tarafından Türkiye-İran ilişkileri hakkında kamuoyunda başka bir çerçeve yaratıldığını iddia etmiştir. Bkz. Radikal, "İran: Türkiye ile ilişkilerimizi bozmak istiyorlar", 28.12.2012, (<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1114443&CategoryID=81>), (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2013)

⁵¹ Milliyet, "Türkiye-İran İlişkileri Kötüye Gidiyor", 09.01.2013, (<http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-iran-iliskileri-kotuye-gidiyor/dunya/dunyadetay/09.01.2013/1653225/default.htm>), (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013)

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Aras*, Bülent, “Türk-İran İlişkileri: Değişim ve Süreklilik”, **Avrasya Dosyası**, C:12, No: 2, 2006, ss. 61-92
- Aras*, Bülent ve *Polat*, Rabia Karakaya, “From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, <http://www.bulentaras.com/fp/files/495.pdf> , (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2012)
- Arı*, Tayyar, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007
- Arı*, Tayyar, **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010
- Atlı*, Altay, “Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey’s Foreign Economic Policy”, **Insight Turkey**, C: 13, No:1, 2011, ss. 109-128
- Ayhan*, Veysel, **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006
- Bishku*, Michael B., “Turkey and Iran During the Cold War,” **Journal of Third World Studies**, C:16, No:1, Bahar 1999, ss. 13-28
- Calabrese*, John, “Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, C:25, No:1, 1998, ss.75-94
- Davutoğlu*, Ahmet, **Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001
- Gözen*, Ramazan, “Turgut Özal and Turkish Foreign Policy: Style and Vision”, **Foreign Policy**, C:20, No:3-4, 1996, ss.69-101
- Han*, Ahmet K., “Turkey’s Energy Strategy and the Middle East: Between a Rock and a Hard Place”, **Turkish Studies**, C: 12, No:4, 2011, ss. 603-617
- İnat*, Kemal ve *Telci*, İsmail Numan, “Türkiye’nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009”, **SETA Türk Dış Politikası Yılığ**, 2009, ss. 93-195
- İskit*, Kemal, “Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics”, **Perceptions**, C:1, No:1, Mart-Mayıs 1996, ss.58-82
- İşeri*, Emre, “Ya İran Nükleer Programı Enerji İçinse? Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Yansımaları”, **Ortadoğu Analiz**, Haziran 2012, C:4, No:42, ss. 55-66
- Kirişçi*, Kemal, “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, **New Perspectives on Turkey**, No:40, 2009, ss. 29-57
- Koh*, Yoree, “Japan Imposes New Iran Sanctions”, **The Wall Street Journal**, 08.12.2011, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052970203501304577087183253856636.htm> l (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2013)
- Kutlay*, Mustafa, “Economy as the ‘Practical Hand’ of ‘New Turkish Foreign Policy’: A Political Economy Explanation,” **Insight Turkey**, C:13, No:1, 2011, ss. 67-88
- Öniş*, Ziya, “Multiple Faces of the ‘New’ Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique,” **Insight Turkey**, C.13, No:1, 2011, ss. 47-65
- Özcan*, Ali Nihat, “İran’ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili bir Manivela: PKK”, **Avrasya Dosyası**, C: 5, No:3, 1999, ss. 325-343
- Rosecrance*, Richard, **The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World**, New York, Basic Books, 1986
- Sinkaya*, Bayram, “Turkey and the Iranian Nuclear Issue: From a Passive Stance to the Actual Contributor tho the Peaceful Solution?,” **ORSAM Dış Politika Analizleri**, 03.12.2010, <http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=323>, (Erişim Tarihi: 02.01.2013)

Zweiri, Mahjoob, “Revisiting the Iranian Nuclear Dilemma: A Study of 2002-2009 Developments”, **Ortadoğu Etütleri**, Ocak 2010, C:2, No. 2, ss. 35-51

Diğer Kaynaklar

Arzu Celalifer Ekinci, “İran Türkiye Enerji İşbirliği”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Bilgi Notu**, Kasım 2008

BBC Türkçe, “Boru Hattında Patlama: İran’dan Türkiye’ye Gaz Akışı Kesildi”, 08.10.2012,

(http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/10/121008_iran_pipeline.shtml), (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2013)

BBC Türkçe, “Güney Kore İran’dan petrol alımını durduruyor”, 26.06.2012, (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/06/120626_southkorea_iranoil.shtml),

(Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013)

BBC Türkçe, “İran’ın petrol geliri % 45 düştü”, 8 Ocak 2013, (http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2013/01/130108_iran_oil.shtml), (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2013).

Energy Information Administration, **Country Analysis Briefs: Iran**, 21 Kasım 2011, s. 1, (<http://www.eia.gov/emeu/cabs/Iran/pdf.pdf>), (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2013)

International Merchandise Trade Statistics: Concepts and Definitions, 2010 (IMTS2010), s. 1.12, (<http://unstats.un.org/unsd/EconStatKB/Attachment508.aspx>), (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2012)

Milliyet, “İran’la gaz anlaşması yine ertelendi”, 29.10.2009, (<http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1155713>) (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2012)

Milliyet, “Türkiye-İran İlişkileri Kötüye Gidiyor”, 09.01.2013, (<http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-iran-iliskileri-kotuye-gidiyor/dunya/dunyadetay/09.01.2013/1653225/default.htm>), (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013)

NTVMSNBC, “ABD’den İran’a yeni yaptırımlar”, 1 Aralık 2012, (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25402653/>), (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013)

NTVMSNBC, “EIA: İran’ın petrol üretimi yüzde 15 düşer”, 11.04.2012, (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25339136/>), (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2013)

Official Journal of the European Union, “Council Regulation (EC) No 423/2007”, (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/august/tradoc_146397.pdf), (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2013)

Radikal, “Ahmet Türk: İnfazlar İran işi olabilir”, 16.01.2013, (<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1117160&CategoryID=78>), (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2013)

Radikal, “İran: Türkiye ile ilişkilerimizi bozmak istiyorlar”, 28.12.2012, (<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1114443&CategoryID=81>), (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2013)

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, “Türkiye İran Enerji İşbirliği ve Etkileri”, Temmuz 2007

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu”, (<http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa>), (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, (<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=326AA810-D8D3-8566-4520F1426BA2974A>) (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, 2012 Yılı İhracat Rakamlarını Değerlendirdi”,

<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=gundem&kat=CF702B04-D8D3-8566-45209E35C619A72C&icerik=DAA37A7B-BD87-5AF8-0C7850CC9864731C> (Erişim Tarihi: 4 Ocak 2013)

T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, **Doğal Gaz Piyasası 2011 Yılı Sektör Raporu**, Ankara, 2012

T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, **Petrol Piyasası Sektörü Raporu**, Ankara, 2012

T.C. Resmi Gazete, Tarih: 25.02.2005, Sayı: 25738, (<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050225.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050225.htm>), (Erişim Tarihi: 8 Ocak 2013)

T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, “Altın İhracatı İle İlgili Kamuoyu Açıklaması”, 31/07/2012.

TRT Haber, “Avustralya, İran’a yaptırımı genişletiyor”, 10.01.2013, (<http://www.trthaber.com/haber/dunya/avustralya-irana-yaptirimi-genisletiyor-70321.html>), (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2013)

Türkiye İhracatçılar Meclisi, “İhracat 2012 yılını da tarihi rekorla tamamladı: 151.9 milyar dolar/ Büyükeksi: İhracatçıya güvenin Türk Malı damgasını tüm dünyaya vuralım”, (<http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-ihracat-2012-yilini-da-tarihi-rekorla-tamamladi-1518-milyar-dolar-buyukeksi-ihracatciya-guvenin-turk-mali-damgasini-tum-dunyaya-vuralim.html>), (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2013)

Zaman, “Davutoğlu: İran’da kontrolsüz çok ses var”, 5 Ocak 2013, (http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action;jsessionid=54D904797116BB00678AE1DCDAE64EB1?newsId=2036940&columnistId=0), (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2013)

